

KAYNAK METNİN “VAR” VE/YA “YOK OLMA”
ÇEKİNCESİ:
ÇEKİNCELİ SÖYLEMLER VE ÇEKİNCELİ
ÇEVİRMENLER

Füsun ATASEVEN
Ayşe Banu KARADAĞ
Yıldız Teknik Üniversitesi

Abstract

The source text needs to be translated in order to survive in another -and even in its own- culture. It has two main reservations concerning translation: to “exist” or “to disappear”. While reading translated texts, readers generally want to hear the writer’s “genuine” voice. However this “genuine” voice can’t be “genuine” in terms of the writer’s voice in any translated texts. No doubt that it is the “genuine” voice of the translator. This fake “genuine” voice is generally refused by readers of literary translated texts and translators are accused of intervening in the target text. Nevertheless, in some special cases, readers may not want to hear the writer’s voice; for example; the source text’s “problematic” discourse may well disturb them. This paper aims to analyse translators’ ways to cope with this kind of “problematic” discourses while creating another “similar” and/or “different” discourse in the target language.

Keywords: *Translation, translated literature, translator’s voice, translation discourse, survival of the text.*

Giriş

Kaynak metin, “var” ve/ya “yok olma” çekincesiyle çeviriye ihtiyaç duyar. Çeviride genelde okur tarafından duyulmak istenen ses yalnızca yazarın sesidir. Çevirinin özgün metnin birebir kopyası olduğu düşünülen bakış açısı

çerçevesinde çevirmenin sesine hep çekinceyle yaklaşılır. Bir edebiyat metni, erek kültür ve edebiyat dizgesinde bir çeviri metin olarak var olmak için kimi çekinceler doğrultusunda değişikliğe uğra(yabili)r. Çekincelerin çevrilecek metin üzerindeki etkileri yazarın/çevirmenin sesinin yükselmesi, kısılması, bazen de tümüyle kesilmesi şeklinde sonuçlanabilir. Yazarın sesinin yüksek/alçak ya da hiç çıkmamasına karar veren kişi ise uzman konumdaki çevirmendir. Bu bildiride, çekinceli söylemlerin benimsendiği durumlara ilişkin bir çeviri edebiyat metninden örnekler verilecek ve çevirmene çekinceli karar(lar) aldırılan kaynak ve erek kültür ve edebiyat dizgelerindeki kültürel, ideolojik, sosyo-politik vb. etmenler üzerinde durulacaktır.

1. Genel Amaç ve Kuramsal Çerçeve

Kaynak metin, öncelikle “var olma” çekincesiyle çeviriye ihtiyaç duyar; çünkü ancak çeviri sayesinde başka bir dilde, hatta aynı dilde var olabilecektir. Kaynak metnin bu “var olma” çekincesi, “yok olma” çekincesi olarak da ele alınabilir. Gerek zaman içinde unutulma gerek ise başka bir kültürde tanınmama çekincesinin, kaynak metne “yok olma” korkusunu yaşattığı iddia edilebilir. Buna koşut bir biçimde, erek metin de “var olma” ve “yok olma” çekincesini bir arada yaşar. Kaynak metin çevrilip erek metin olarak erek edebiyat ve kültür dizgesinde yer alır. Ancak bu dizgede “var olma” çekincesini yaşamaktan kurtulamaz. “Var olmasına” rağmen, çeşitli nedenlerden dolayı -örneğin hedeflenen okur kitlesinin tepkisini alarak- yok sayılabilir.

Bu bildiride, bu iki çekincenin -“var olma” ve “yok olma” çekincesi- çevirmeni, çeviri eylemini nasıl etkilediği/etkileyebileceği çevirmenin sesi/sessizliği çerçevesinde araştırılacaktır. Araştırmanın çıkış noktasını oluşturan temel nokta, André Paul Guillaume Gide’in (1869-1951) *Günlük (Journal)* adlı yapıtıdır. Gide’in bu yapıtı iki ciltten oluşmaktadır: *Journal 1889-1939* (1939) ve *Journal 1939-1949* (1945). Yapılan incelemenin* sonucunda, Türkçe’de bu yapıtın tek ciltten oluşan üç farklı çevirisinin bulunduğu saptanmıştır: 1) *Günlük* (Çeviren: Fuat Pekin, 1950); 2) *Günce’den Seçmeler* (Çeviren: Necip Aslan, 1961); 3) *Günlük* (Hazırlayan: Faruk Çil, 2003). Bildiri boyunca, Gide’in Fransızca kaleme aldığı özgün metin (*Journal*) Kaynak Metin, Pekin’in çevirisi (*Günlük*) I. Erek Metin, Aslan’ın çevirisi (*Günce’den Seçmeler*) II. Erek Metin ve Çil’in çevirisi (*Günlük*) III. Erek Metin olarak anılacaktır.

Araştırmaya kuramsal temel olarak ise Theo Hermans'ın “çevirmenin sesi/sessizliği” konusunda yazdığı “Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi” (“The Translator’s Voice in Translated Narrative”) (1996) başlıklı makalesi alınacaktır¹

2. “Çekince”, Çeviri Eylemi ve Çevirmen’in Sesi/Sessizliği

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Türkçe Sözlük*'te “günlük” ve “çekince” şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Günlük”:

“Günü gününe tutulan hatıra, günce, muhtıra. *Ed.* Günü gününe tutulan anı yazısı veya bu yazıları içine alan eser, günce.” (*TDK Sözlük*, I. Cilt, 1988: 586)

“Çekince”:

“Herhangi bir konuda ileriye düşünerek çekinmeyi gerektiren sebep veya durum, rezerv, ihtiraz.” (*TDK Sözlük*, I. Cilt, 1988: 288)

Bu tanımlardan yola çıkarak, kişinin, günlük tutarken, öznel görüşlerini ileriye yönelik olarak çekinceli ve/ya çekincesiz bir şekilde kaleme aldığı söylenebilir. Yazarın çekinceli ve/ya çekincesiz söylemi, çevirmen aracılığıyla başka bir kültür ve edebiyat dizgesinde başka bir söylemle çeviri olarak var olduğunda, yeni çekinceli ve/ya çekincesiz durumların ortaya çıkabileceği iddia edilebilir.

Bu iddianın temelinde çevirinin, kaynak ve erek dizgeleri arasında bir çeşit anlaşmayı gerekli kıldığı gerçeği yatar. Bu anlaşma öncesinde / sırasında / sonrasında kaynak ve erek dizgeleri arasında “farklı” tür ve derecede ilişki(ler) gündeme gelir. “Farklı” tür ve derecedeki ilişki(ler) belli çekincelerle anlaşma öncesinde/sırasında/sonrasında hareket edildiğinin en önemli göstergeleridir. Bilindiği üzere, her anlaşma gibi, çeviri de ilgili tarafları bağlayıcı birtakım koşulları beraberinde getirir. Anlaşma öncesine, başka bir deyişle çeviri süreci öncesine ilişkin hangi yazarın, hangi yapıtının, hangi dilden çevrileceğine karar verilmesine yönelik alınan kararlar örnek olarak verilebilir. Bu kararlar belli

¹ Hermans, Theo (1997) “Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi” (“The Translator’s Voice in Translated Narrative”), çev. Alev Bulut, *Kuram*, ss. 63-68.

koşullar çerçevesinde alınır. Anlaşma sırasında, yani çeviri sürecinde alınan bu kararlara uyulması esastır. Aksi takdirde, anlaşma sonrasında çıkacak sorunlar, her iki tarafı da kötü durumda bırakabilir. Böyle olduğunda, sorumluluğun doğrudan aracı konumundaki çevirmene düştüğü açıktır. Çevirmen bu sorumluluğunun bilincinde olarak, ileriye yönelik ortaya çıkabilecek olumsuzlukları göz önünde bulundurarak “farklı” çeviri metinler oluşturabilir.

Genelde, çevirinin, özgünün birebir kopyası olduğu düşünülür. Bu durumda, yazarın sesi birebir duyulmak istenir; çevirmenin sesi duyulmak istenmez. Özelde ise, okurun, yazarın sesinden rahatsızlık duyabileceği durumlarda, çevirmen tepki almaktan çekinerek kaynak metni “farklı” şekillerde çevirmeye, hatta çevirmemeye yeltenebilir. Başka bir deyişle, yazarın sessizliği yeğlenebilir. Bildiride, özellikle bu durumda çevirmenin aldığı kararlar “çevirmenin sesi/sessizliği” çerçevesinde irdelenecektir.

Bildiriye kuramsal temel olarak alınan “Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi” başlıklı yazısında Hermans, çeviri metin ile kaynak metin arasında hiçbir zaman tam bir çakışma bulunmadığını/bulunamayacağını vurgular. Hermans’a göre, çeviriler incelenirken, bir söylemin başka bir söylemle nasıl buluşturulabileceği açısından ele alınması gerekir. Çevirideki söylem “ikinci” bir sesi içinde barındırır: çevirmenin sesi. Bu ses “bütünüyle anlatıcının arkasına gizlenip çeviri metinde kendine ilişkin bir iz bırakmayabilir” ya da “metin dışı bir çevirmen notuyla metnin yüzeyine çıkıp, konuşan özneyi niteleyen türden bir kendine göndermeyle varlığını en doğrudan ve en güçlü şekilde hissettirebilir”²

Çeviri, “ekinsel” ve “ideolojik” bir yapı içerir. Okurların, çevirmenin sesini yok saymak istemesine yol açan temel özellik de çevirinin bu yapısıdır. Çeviri genelde ikili karşıtlıklar şeklinde düşünüldüğünden, bu temel özellik çoğunlukla göz ardı edilir. Çevirinin “ekinsel” ve “ideolojik” yapısı göz önünde bulundurulduğunda ise, çevirinin bu ikili karşıtlıklar düzleminde düşünülmesinden ve incelenmesinden vazgeçilecek, dolayısıyla çevirmenin sesinden rahatsızlık duyulmayacaktır.³

² A.g.y., s. 65

³ A.g.y., s.67

3. Günlük ve “Çekince”

Günlük konusunda *Türk Dili ve Çağdaş Türk Dili* dergilerinin “Günlük” özel sayıları bulunmaktadır. *Türk Dili* dergisinin 127. sayısının (Nisan 1962) birinci bölümünde “günlük” türü üzerine Suut Kemal Yetkin (“Günlük Üzerine”), Memet Fuat (“Günlük Konusunda”) ve Talat S. Halman’ın (“Yaşadıkça Yazılan”) kaleme aldığı yazılar yayımlanmıştır. Bu yazıların tümünde Gide’in *Günlük* adlı yapıtına farklı yönleriyle değinilir. Örneğin Suut Kemal Yetkin “Günlük Üzerine” başlıklı yazısında *Günlük*’e şöyle değinir:

“Günlük, artık mektup gibi bir edebiyat türü sayılmaktadır. Fransa’da Maurois’nın, Mauriac’ın, J. Green’in, Ch. Du Bos’ün, Léautaud’nun günlükleri birbirinin ardından çıktı. Bunların başında hiç şüphesiz Gide’in günlüğü gelir. Bunu, sanatçının bütün yazılarına üstün sayanlar az değildir. Ama bu günlükte, samimiliği gösterişe çeviren Gide’in, dikkat, üzerine çekmek için yazdığı sahifeler çoktur. Okuyucuyu gözetlemekten doğan bir özentî yer yer kendini göstermekten geri kalmaz. Okuyucu için tutulan günlük, yazarın gerçeğini elbette olduğu gibi göstermez. Ama böyle bile olsa, bizi sanatçıya yaklaştıran, onu türlü yönleriyle bize tanıtan yine odur, onu özentiden kurtulabilmiş sayfalarıdır. Bu bakımdan Gide’in günlüğü vazgeçilmez bir kitaptır.”⁴

İkinci bölümde ise yabancı yazarların günlüklerinden yapılan alıntıların çevirisine yer verilmiştir. Bu bölümde, Gide’in *Günlük* adlı yapıtının Fuat Pekin ve Suut Kemal Yetkin tarafından yapılan çevirisi yer almaktadır (518-520). *Çağdaş Türk Dili* dergisinin *Günlük Özel Sayısı*’nda (Temmuz-Ağustos 2004) ise Türk yazarlarının/eleştirmenlerinin gerek günlük türü üzerine yazdıkları yazılar gerekse tuttıkları günlüklerden örnekler bulunmaktadır (197-198). Derginin “‘Günlük Türü’ne Övgü” başlığını taşıyan giriş yazısını yazan Tuncer Uçarol, “günlük” teriminin Türkçe tarihçesini sunar:

“**Journal** (Âli Bey, 1884), **hayatımın hikâyesi** (Nigâr Binti Osman – Şair Nigâr Hanım, 1888), **gördüklerim** (Lütfü Simavi, 1909), **tarihçe** (Albay Mustafa Kemal, 1915), **ruzname** (Ömer Seyfettin, 1917), **hâtıra** (Ruşen Eşref Ünaydın, 1939), **gündem** (Faliş Rıfıkı Atay, 1949), **günlük** (Salâh Birsal, 1949-1955; Ferit Edgü, 1958), **günce** (Nurullah Ataç, 1953-1960). Bunlara Tomris

⁴ Yetkin, Suut Kemal (1962) “Günlük Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 127, s. 433.

Uyar'ın daha sonra **gündökümü** (1976) demesini de ekleyebiliriz.” (*vurgu yazara aittir*)⁵

4. Metin-Dışı Öğeler Bağlamında Kaynak Metin Üzerine Yazarın Sesi Odaklı Bir Sorgulama

André Gide üzerine Türkçe’de birçok araştırma yapılmıştır**. Bunların başında, içinde birçok akademik araştırmanın yer aldığı, Prof. Dr. Cengiz Ertem’in yayına hazırladığı *Littera*’nın *Çeşitli Yönleriyle André Gide* sayısı gelir. Bu dergide, Prof. Dr. Tuna Ertem’in André Gide’in Türkçe’ye çevrilmiş yapıtlarına ilişkin hazırladığı kapsamlı kaynakça çalışması yer alır.

Doğrudan “Günlük” üzerine yazılmış araştırma yazısı ise Doç. Dr. Ertuğrul İşler’e aittir. “André Gide’in *Günce*’sinde Türkiye İzlenimleri: Gözlemler, Karşı Gözlemler” başlığını taşıyan bu yazısında İşler, başlıktan da anlaşılacağı üzere, yazarın Türkiye izlenimlerini irdeler. Nitekim İşler, bildiri özetinde, bir yazar olarak Gide’e ve bir edebi yapıt olarak yazarın *Journal*’ine nasıl yaklaşacağını, incelemesinin ana hatlarının ne olacağını şöyle özetler:

“Bir yazar için ele aldığı konu, kullandığı biçem ve yaratıcılığı kadar içten, doğal ve özgün olabilmek, yaşamıyla yapıtları arasında tutarlı bir çizgiyi yakalayabilmek, eylemleri ve söylemlerini bağdaştırabilmek de çok önemlidir kuşkusuz. Gide bunu başarabilmiş ender yazarlardan birisi belki de başta gelenlerdendir. Yapıtları arasında içten bir biçem kullanmayı yeğleyerek kendisiyle ilgili her şeyi, en mahrem yanları bile anlatmaktan kaçınmadığı *Günce*’nin ayrı bir yeri vardır. Yapıt, yazarın yalnızca sırlarını, duygularını, heyecanlarını, tutkularını ve arzularını dile getirdiği anlatı olmakla kalmayıp, dönemin toplumsal, düşünsel, siyasal kültürel koşul ve çelişkilerini ortaya koyduğu bir belge niteliğine de sahiptir. Yazar, *Günce*’sinde yaşamı boyunca çeşitli ülkelere yaptığı gezilerle ilgili notlara da yer verir. Bunlardan birisi de Balkan Savaşı’nın hemen ardından 1914 yılında ziyaret ettiği Türkiye ile ilgili olandır. Türkiye ziyareti onun için bir düş kırıklığı olur. İnsanları ve giyimlerini doğallıktan uzak ve yapmacık bulur. *Günce*’deki “La Marche Turque” başlıklı ilgili notlarına Türk yazar ve aydınlarından farklı tepkiler gelir.”⁶

⁵ Uçarol, Tuncer (2004). “Günlük Türü’ne Övgü”, *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı: 197, s. 194.

⁶ İşler, Ertuğrul (2003) “André Gide’in *Günce*’sinde Türkiye İzlenimleri: Gözlemler, Karşı Gözlemler”, III. Ulusal Frankofoni Kurultayı, “Başlangıcından Günümüze Türkiye’de

İşler’in bu yazısında da değindiği üzere, dönemin aydınları Gide’in yapıtında yer alan Türkiye gözlemlerine farklı yorumlar getirmişlerdir. Bunların başında, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yahya Kemal gelir. Tanpınar, Cumhuriyet gazetesine yazdığı “André Gide ve Nobel Mükafatı” başlıklı yazısında Gide’in Türkiye ve Türklere ilişkin gözlemlerini şu şekilde değerlendirir:

“Bu harp sonu senelerinde, dışarı memleketlerde beni sevindiren birkaç hadiseden biri de André Gide’in Nobel mükâfatını kazanması olmuştur. Bu asil jest, bu yerinde hayranlık, korkmakta haklı olduğumuz bir şeyde hepimizi tatmin etti: Avrupa duruyor.”

[...Gide ve Valéry] “Avrupa’nın kendisi idiler.”

“Çünkü André Gide, sade adı söylendiği zaman bir medeniyeti, bir kültürü en iyi taraflarıyla hatırlatan insanlardandır.”

[...]

“Çünkü onlar bir kültürün insanlaşmış hüviyeti idiler.”

[...]

“Yalnız bu iki arkadaş [Gide ve Valéry], en saf şekilde ve büyük çizgilerinde Avrupa’yı devam ettiriyorlardı. [...] hülasa insanlığın özü olan bir kültürü, gündeliğin elinden ve tasalluttan kurtarıyorlardı.”

[...]

“Memleketimize Balkan Harbi sonunda geldiği zaman, bize karşı o kadar zalim olan Gide, sonuna doğru bu adalet endişesinin tam şampiyonudur. Onun içindir ki, 1928-1931 yılları arasında Avrupa’da, bütün tarafların üstünde entelektüel haysiyetini kurdu. Bir nev’i hakem gibi, bütün maddi kuvvetlerin üstünde yaşıyordu. Vakıa o da bir taraf adamydı;[...].” *Cumhuriyet*, 8402, 6 Ocak 1948⁷

Yahya Kemal’in yorumu ise, Tanpınar’dan görece olarak biraz daha serttir:

“3 Haziran 1924 – Paris

Frankofoni (yay. haz. Prof. Dr. Jale Erlat-Doç. Dr. Sibel Bozbeyoğlu), 5-7 Kasım-2003, Hacettepe Üniversitesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Fransızca Öğretmenleri Derneği, Ankara, ss. 353-367.

⁷ Tanpınar, Ahmet Hamdi (2003) [1992] *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 493-496.

Yeni çıkan kitaplardan André Gide'in *Incidence*'lar diye bir kitabını gördüm. İçinde Türklüğü en zehirli husumetle hırpalamak isteyen bir seyahat defteri münderiç. Şimdiye kadar aleyhimizde yazılmış yazıların en yılanca yazılışı şüphesiz bu notlardır; okurken sinirlerim bozuldu."⁸

Geçtiğimiz yıl, Gide'in Türkiye'ye ilişkin gözlemlerini gündeme getiren ise 2006 Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan yazarımız Orhan Pamuk'tur. Pamuk, ödülü aldıktan sonra yaptığı Fransa gezisi sırasında Paris'te "Romanın gücü: Edebiyatın Gözünde Sosyal Boyutu" konulu bir konferans vermiştir. Bu konferansında Türkiye'nin Batılılaşma sürecini irdelerken, Gide'in Türkiye ve Türklere ilişkin anı ve gözlemlerini aktarmış ve Tanpınar'ın Gide ile ilgili olarak kaleme aldığı yazıya değinmiştir. Pamuk, Gide'in bu gözlemlerine *İstanbul* adlı yapıtında da yer vermiştir:

"André Gide'in 1914'teki Türkiye yolculuğunu anlattığı anılarında ise bu her derde çare "Türkseverlik" de yoktur. Tam tersi Gide, **Türklerden hiç hoşlanmadığını**, üstelik millet kelimesini değil de yavaş yavaş moda olan **ırk** kelimesini kullanarak açıklar: **Bu ırk, giydiği berbat kıyafetlere müstehaktır!** Türkiye yolculuğunun ona **Batı medeniyetinin, hatta Fransa'nın ne kadar üstün olduğunu hatırlattığını** övünerek yazar. Yayımlandığında, başta Yahya Kemal olmak üzere döneminde önde gelen **Türk yazarlarını çok gücendiren bu laflara**, böyle durumlarda günümüzde yapıldığı gibi popüler Türk basını, gazete ve dergilerde **cevap yetiştirmemiş**, İstanbullu Türk aydınları hakaretleri milletten **sır gibi saklayıp, için için üzölmüşlerdi. Bunun bir nedeni Batılılaşmış aydınların Gide'in hakaretlerine gizlice hak vermeleriydi elbette.** Gide'in Türklerin kıyafetlerini aşağılayan yazılarının kitap olarak yayımlanışından bir yıl sonra **en büyük Batılılaşmacı Atatürk**, kıyafet devrimi yaparak Batılı olmayan bütün bu kıyafetlerin giyilmesini yasakladı."⁹ (*vurgu bize ait*)

Pamuk, Gide'in bu gözlemlerini "A Private Reading of André Gide's Public Journal" (André Gide'in Genel *Günlük*'ü Üzerine Özel Bir Okuma") başlıklı makalesinde de ele almıştır (2004). Pamuk bu makalesinde, Türkiye'yle ilgili bölümler çeviride yer almadığından, Gide'in sözü edilen yapıtının Türkçe'de yayımlanmasının ardından yazar üzerine söylenenlerin "fısıltı"dan öteye gidemediğini belirtir. Pamuk'a göre, yazarın özel günlüğünü genele ulaştırma isteği, hayranlık uyandırmasının yanı sıra, devletin müdahalesiyle

⁸ Kemal, Yahya (1977) *Mektuplar Makaleler*, Baha Matbaası, Fetih Cemiyeti, İstanbul, s. 100.

⁹ Pamuk, Orhan (2007) [2003] *İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 108-109 ve 220-227.

yapılan kıyafet devrimine meşru bir zemin hazırlamıştır. Bu yorumu desteklemek üzere Pamuk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak Atatürk'ün, Kıyafet Devrimi'ni ilan etmeden önce geleneksel Türk giysilerine ilişkin görüşlerine yer verir ve Atatürk'ün görüşleri ile Gide'in görüşleri arasındaki benzerliklerin altını çizer. Burada Pamuk tarafından verilen çarpıcı örnek, Gide'in Türkiye gözlemlerinin yayınlanmasından (1924) tam bir yıl sonra, Atatürk'ün Anadolu'daki bir gezisi sırasında Gide'in Türk kıyafetlerine ilişkin görüşleriyle birebir örtüşür bir konuşma yapmasıdır (1925).

Pamuk'a göre, Batılıların -özellikle bu bildiri kapsamında Gide'in-Türlere ilişkin düşünceleri Türk modernleşmesi üzerinde etkili olmuştur. Gide'in Türk aydınları tarafından eleştirilmemesinin nedeni de budur. Pamuk'un sözlerini doğrudan alıntılacak olursak:

“Baticı Osmanlı ve Türk aydınlarının Gide'in kendi kültürlerine getirdiği acımasız ve aşağılayıcı gözlemlerine karşı çıkmayışlarının ardında, yirminci yüzyılın bir nesli olarak kendilerini suçlu hissetmeleri yatar, bu nedenle de sözü edilen aydınlar sessiz kalmayı yeğlemişlerdir: zihinlerinin bir köşesinde, belki kendileri bile tam farkında olmadan, Gide'in görüşlerini paylaşmaktadırlar. Ancak bu düşüncelerini kimseye bildirmemiş, kendi günlüklerinde saklı tutmuşlardır.”¹⁰

5. Metin-içi Öğeler Bağlamında Kaynak Metin/Çeviri Metin Üzerine Yazarın/Çevirmen(ler)in Sesi Odaklı Bir Sorgulama

Yapılan incelemenin sonucunda, kaynak metnin (*Journal 1889-1939*) “La Marche Turque” başlıklı bölümünde yer alan Türkiye ve Türlere ilişkin, erek okur kitlesi tarafından “olumsuz” şekilde yorumlanabilecek bazı gözlemlerin Türkçe'ye çevrilmediği görülür. Birkaç örnek vermek gerekirse:

I. Örnek

Kaynak Metin:

¹⁰ Pamuk, Orhan (2004) “A Private Reading of André Gide's Public *Journal*”. *Social Research*, Güz 2004 (http://findarticles.com/p/articles/mi_m2267/is_3_71/ai_n6364149).

“Le costume turc est ce qu’on peut imaginer de plus **laid**; et **la race**, vraiment, **le mérite**.”¹¹ (*vurgu bize ait*)

I. Erek Metin:

II. Erek Metin:

III. Erek Metin:

Çeviri Önerisi*:**

“Türk kıyafetleri aklınıza gelebilecek en **çirkin** kıyafetler; ve doğrusunu söylemek gerekirse **bu ırk bunu hak ediyor**.” (*vurgu bize ait*)

II. Örnek

Kaynak Metin:

“Dès que j’aime un pays, c’est pour souhaiter d’y vivre. Mais ici je ne ferais point d’amis. [...] **Le peuple est laid**; [...]”¹² (*vurgu bize ait*)

I. Erek Metin:

II. Erek Metin:

III. Erek Metin:

¹¹ Gide, André (1939) *Journal 1889-1939*, Paris, Gallimard, 1374 s.400

¹² A.g.y., s. 401

Çeviri Önerisi:

“Bir ülkeyi seversem, orada yaşamak isterim. Ancak burada arkadaş edinemeyeceğim. [...] **Halk çirkin;** [...] (*vurgu bize ait*)

III. Örnek**Kaynak Metin:**

“Ier mai.

Constantinople justifie toutes mes préventions et rejoint dans l'enfer de mon cœur Venise. Admire-t-on quelque architecture, quelque revêtement de mosquée, on apprend (et l'on s'en doutait) qu'elle est **albanaise ou persane**. Tout est venu ici, comme à Venise, plus qu'à Venise, **à coup de force, à coup d'argent. Rien n'est jailli du sol;**[...] ¹³ (*vurgu bize ait*)

I. Erek Metin:

II. Erek Metin:

III. Erek Metin:

Çeviri Önerisi:

“İstanbul bütün önyargılarımı haklı çıkarıyor ve bir **cehennem** olarak hatırladığım Venedik’le ilgili anılarıma katılıyor. Herhangi bir mimari yapıtı, bir caminin cephesini beğenmeye başladığımızda (aynen kuşkulandığımız gibi), onun **Arnavut** ya da **İranlı** olduğunu öğreniyorsunuz. Aynı Venedik’te olduğu gibi, hatta Venedik’tekinden de öte, buradaki her şey **ya zorla ya da parayla** başka yerden getirilmiş. **Topraktan hiçbir şey fışkırmamış;** [...] (*vurgu bize ait*)

IV. Örnek

¹³ A.g.y., s. 400

Kaynak Metin:

“Trop longtemps j’ai pensé, par amour de l’exotisme, **par méfiance** de l’infatuation chauvine et peut-être par modestie, trop longtemps j’ai cru qu’il y avait plus d’une civilisation, plus d’une culture qui pût prétendre à notre amour et méritât qu’on s’en éprît... A présent je sais que **notre civilisation occidentale (j’allais dire: français) est non point seulement la plus belle**; je crois, je sais qu’elle est la *seule* – oui celle même de la Grèce, dont nous sommes les seules héritiers.”¹⁴ (*vurgu bize ait*)

I. Erek Metin:

II. Erek Metin:

III. Erek Metin:

Çeviri Önerisi:

“Uzun zaman, egzotizme aşkımdan, kendi kendimi şovenist bir şekilde mutlu ettiğim **çekincesiyle**, belki de tevazu gereği, uzun zaman birden fazla medeniyet olduğunu, sevgi ve heyecanımızı hak eden birden fazla kültür bulunduğunu düşünmüştüm... Şimdi, biliyorum ki **bizim Batı medeniyeti (Fransız diyecektim)** yalnızca en güzel değil; inanıyorum ki **yegane** medeniyettir - bizlerin **yegane** mirasçısı olduğu o Yunan medeniyeti.” (*vurgu bize ait*)

V. Örnek**Kaynak Metin:**

¹⁴ A.g.y. s. 416

“Non; le bruit venait du dehors; des gens couraient, poussaient des cris [...] Un instant j’ai pu croire à une émeute, **un massacre (à quoi l’on peut toujours s’attendre dans ce pays) [...] d’Arméniens, de Grecs, de Juifs... ou d’étrangers.**”¹⁵ (*vurgu bize ait*)

I. Erek Metin:

II. Erek Metin:

III. Erek Metin:

Çeviri Önerisi:

“Hayır; gürültü dışarıdan geliyordu; insanlar koşuyor, çığlık atıyorlardı [...] Bir an neredeyse bir ayaklanma çıktı, **bir katliam yapıldı (bu ülkede her zaman bu tür şeylerle karşılaşılır), Ermeniler, Yunanlar, Museviler... ya da yabancılar katledildi zannettim.**” (*vurgu bize ait*)

Görüldüğü üzere, yukarıda alıntılan bölümler çevirmenler tarafından çevrilmemiştir. Yazarın ve/ya çevirmenin sesi bağlamında bakıldığında, bu tür bir seçimin yazarın sesini yok ettiği söylenebilir. Aynı seçimle, çevirmen(ler)in sesinin de çıkmadığı iddia edilebilir. Ne var ki, burada dikkat edilmesi gereken nokta, çevirmen(ler)in sessizliğinin yazarın sesini yok eden bir ses olarak çeviri metin(ler)de var olduğudur.

Çeviri bir söylem çeşididir ve her söylem gibi ideolojiden bağımsız değildir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere, kaynak metnin söylemi, oryantalizmin izlerini taşımaktadır. Edward Said’e göre, oryantalizm bir “düşünce biçimidir” ve “Doğu ile Batı arasında varlık bilimsel ve bilgi kuramsal fark üzerine temellenir. Doğu ile ilgili görüş bildiren Batı’daki tüm

¹⁵ A.g.y., s. 403

yazar ve düşünürler oryantalizme katkıda bulunurlar. Katkıdaki vurgu noktası ise, Batı'nın Doğu'ya üstünlüğünü varsayan Doğu ile Batı arasındaki farktır¹⁶

Bu konudaki çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Jale Parla, “Oryantalizm. Hayali Doğu” başlıklı yazısında oryantalizm çerçevesinde Batılılar tarafından Doğu'ya yapılan gezileri şöyle irdeler:

“Kâşifler, misyonerler, tacirler, askerler, sanatçılar, bilim adamları, Doğu'ya geldiler. Doğu'yu düşündüler, Doğu'nun gerçeklerini işleyip incelediler. Gezi yazıları, öyküler, şiirler, resimler, araştırmalarla Doğu'ya ilişkin dev bir külliyat yarattılar.”¹⁷

Çevirmen(ler)in çeviri metin(ler)de oluşturduğu söylem, başka bir deyişle çeviri metin(ler)in söylemi kaynak metnin söyleminden farklıdır. Yazarın, oryantalist bakış açısını destekleyen kaynak metindeki söylemi -belki yazar hakkında “olumsuz” görüş oluşturma belki de hedeflenen erek okur kitlesinden “olumsuz” tepki alma çekincesiyle- çevirmen(ler) tarafından değiştirilmiştir. Bu değiştirme yapılırken, çevirmen(ler) tarafından oryantalist bakış açısını desteklemeyen (anti-oryantalist) bir söylem oluşturulması amacı güdüldüğü iddia edilse de, ister istemez çeviri metin(ler)in oryantalist söylemi destekler hale geldiği öne sürülebilir; çünkü bu şekilde okurlar, yazar, yazarın yapıtı, yapıtın söylemi hakkında bilgi edinememiş olur. Başka bir deyişle, çevirmen(ler)in kararı iki farklı şekilde yorumlanabilir: bir yanda, hedeflenen okur kitlesinin tepkisinden çekinerek karşıt bir söylem; öte yanda ise hedeflenen okur kitlesinin karşı-söylem oluşturmasından çekinerek bu konulardaki bilgi eksikliğini destekleyen bir söylem oluşturma. Kısaca söylemek gerekirse, çeviri metin(ler) aracılığıyla oluşturulan bu sessizlik, sessizliğin sesi şeklinde oryantalist bakış açısını hem karşıtlar hem de onaylar.

6. Sonuç Gözlemleri

Sonuç olarak, erek metnin söylemini oluşturacak kişi çevirmendir. Bu söylemi oluştururken, çevirmenin, erek metnin ve erek metnin yazarının hedeflenen okur kitlesi tarafından nasıl alımlanacağı konusundaki çekinceleri, çeviri sürecine ilişkin alacağı kararlarını doğrudan etkiler. Bu çekinceler, çekince kavramının doğası gereği, içinde hem korkuyu hem de cesareti

¹⁶ Said, Edward (1979) *Orientalism*, Vintage Books, New York, s. 2-3.

¹⁷ Parla, Jale (2001) “Oryantalizm. Hayali Doğu”, *Atlas*, Sayı: 96, s. 18-22.

barındırır. Yapılan incelemede de görüldüğü üzere, çevirmen(ler) belli çekincelerle, çevirmekle yükümlü olduğu kaynak metni çevirmemeye bile yeltenebilir.

Çevirmenin sesi çerçevesinde bakıldığında, çevirmenin sessizliğinin, çevirmenin sesi kadar önem taşıdığı görülür: çevirmenin, çeviri metinde belli kullanımlar -Hermans’a göre dipnot kullanımı gibi- dışında, kendi varlığını okura hissettirmesinin, dolayısıyla kendi sesini “sessizlikle” okura duyurmasının söz konusu olabileceği iddia edilebilir. Çevirmenin sessizliği, belli durumlarda, matematikteki “0” gibi, işlevi olan bir sessizlik haline gelebilir. Bu durumun salt bir sessizlik olarak ele alınmaması gerektiği açıktır. Çevirmenin sessizliğinin, çevirmenin sesi olarak sosyo-politik, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik birçok olguya işaret ettiği göz önünde bulundurulmalı ve bu sesin çeviribilim ve disiplinlerarasılık bağlamında irdelenmesi gerektiğinin altı çizilmelidir.

Kaynakça:

- Ertem, Cengiz (yay. haz.). (1998) *Littera (Çeşitli Yönleriyle André Gide)*, Ürün Yayınları, Ankara.
- Ertem, Tuna (1998) “André Gide en Turc”, *Littera (Çeşitli Yönleriyle André Gide)*, Ürün Yayınları, Ankara, 89-95.
- Gide, André (1939) *Journal 1889-1939*, Paris, Gallimard, 1374 s.
- Gide, André (1945) *Journal 1939-1949*, Paris, Gallimard, 1250 s.
- Gide, André (1950) *Günlük*, Çeviren: Fuat Pekin, İstanbul, MEB Yayınları, 288 s.
- Gide, André (1961) *Günce’den Seçmeler*, Çeviren: Necip Aslan, Dünya Edebiyatından Seçmeler, İstanbul, Varlık Yayınları, 110 s.
- Gide, André (2003) *Günlük*, Hazırlayan: Faruk Çil, İstanbul, Mercek Yayıncılık, 143 s.
- Hermans, Theo (1996) “The Translator’s Voice in Translated Narrative”, *Target*, 8:1, 23-48.
- Hermans, Theo (1997) “Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi” (“The Translator’s Voice in Translated Narrative”), çev. Alev Bulut, *Kuram*, 63-68.
- İşler, Ertuğrul (2003) “André Gide’in *Günce*’sinde Türkiye İzlenimleri: Gözlemler, Karşı Gözlemler”, III. Ulusal Frankofoni Kurultayı, “Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Frankofoni (yay. haz. Prof. Dr. Jale Erlat-Doç. Dr. Sibel Bozbeyoğlu), 5-7 Kasım-2003, Hacettepe Üniversitesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Fransızca Öğretmenleri Derneği, Ankara, 353-367.

- Pamuk, Orhan (2004) “A Private Reading of André Gide’s *Public Journal*”. *Social Research*, Güz 2004 (http://findarticles.com/p/articles/mi_m2267/is_3_71/ai_n6364149).
- Pamuk, Orhan (2007) [2003] *İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul, 108-109 ve 220-227.
- Parla, Jale (2001) “Oryantalizm. Hayali Doğu”, *Atlas*, Sayı: 96, 18-22.
- Said, Edward (1979) *Orientalism*, Vintage Books, New York, 2-3.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2003) [1992] *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Dergâh Yayınları, İstanbul, 493-496.
- Uçarol, Tuncer (2004). “‘Günlük Türü’ne Övgü”, *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı: 197, 194.
- Kemal, Yahya (1977) *Mektuplar Makaleler*, Baha Matbaası, Fetih Cemiyeti, İstanbul, 100.
- Yetkin, Suut Kemal (1962) “Günlük Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 127, 433.

Notlar :

- * Bu konudaki kapsamlı kaynakça çalışması için Bkz. Prof. Dr. Tuna Ertem’in hazırladığı “André Gide en Turc”, *Littera, Çeşitli Yönleriyle André Gide*, Ürün Yayınları, Ankara, 1998, 89-95.
- ** Bildirinin sınırları dâhilinde, özellikle André Gide’in *Journal* adlı yapıtının Türkçe çevirileri üzerine yoğunlaşılacağından adı geçen yazar ve onun diğer yapıtları üzerine yapılan araştırmalar, lisans ve lisansüstü tezlere değinilmesi uygun görülmemiştir.
- *** Kaynak metinden alıntılanan bölümlerin çevirileri, incelenen Türkçe yapıtlarda bulunmadığında öneri şeklinde kendi çevirilerimizi sunmayı uygun gördük.